

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

***Анотація.** Розглянуто виклики сучасних процесів переформатування світової економіки в умовах поглиблення боргової кризи США та глобальної фінансово-економічної кризи для України на шляху її прагнення до асоційованого членства з ЄС. Висвітлено стратегії щодо забезпечення гідного місця національної економіки України у європейському економічному просторі.*

Ключові слова: зовнішньоторговельна політика, глобальна фінансово-економічна криза, Україна.

Шостак Л.Б. Внешнеэкономические стратегии Украины в условиях реформирования мировой экономики.

***Аннотация.** Рассмотрены вызовы современных процессов реформирования мировой экономики в условиях углубления долгового кризиса США и глобального финансово-экономического кризиса для Украины на пути ее стремления к ассоциированному членству с ЕС. Высветлены стратегии обеспечения достойного места национальной экономики Украины в европейском экономическом пространстве.*

Ключевые слова: внешнеторговая политика, глобальный финансово-экономический кризис, Украина.

Shostak L.B. Foreign economic strategies of Ukraine in a global economy reformatting.

***Annotation.** Discussed challenges of contemporary processes of global reformation of the economy in response to the deepening debt crisis in the U.S. and the global financial and economic crisis for Ukraine in the way of her desire to associate membership with the EU. Clear up strategies to ensure proper place of the national economy of Ukraine in the European Economic Area.*

Keywords: foreign trade policy, global financial and economic crisis, Ukraine.

Сучасні зміни зовнішньоекономічних політик країн світу, переформатування геополітичних блоків і зміна рейтингових позицій світових лідерів відбуваються на тлі світової кризи 3D формату та зростаючої загрози технічного дефолту світового лідера США, зовнішній борг яких у черговий раз сягнув критичної ризику (на 17 жовтня 2013 року – 16,7 трлн. дол.), і змусив напружитися лідерів «двадцятки», МВФ і крупні міжнародні фінансові установи. Граничний розмір федерального боргу США затверджується Конгресом із 1917 року. З того часу розмір максимального державного боргу збільшувався досить регулярно через зміни закону. Зовнішній борг США станом на 1989 рік складав 2,7 трлн. дол., у 2001 зріс більше ніж у двічі (5,7 трлн. дол.), у березні 2006 р. він сягнув 9 трлн. дол., а вже у вересні 2007 р. планка була піднята до 9,815 трлн., у 2009 р. – 12,1 трлн. дол. За станом на 1 січня 2012 року, загальний обсяг національного боргу США становив 15,3 трлн. і вже перебільшив 100% ВВП США. За наступний 2012 рік борг додав ще 1 млрд. (16,4 млрд.), і у ніч на 1 січня 2013 року Конгрес США ухвалив Закон «Про фіскальний обрив», що в черговий раз відклав критичне боргове становище. Останнім часом законодавча межа держборгу була встановлена на рівні 16,7 млрд. дол. На березень 2013 року державний борг США на душу населення склав біля 53 тис. дол., в той час як ВВП per capita складав лише 46 тис. доларів. Ці тенденції свідчать про те, що вірогідність настання дефолту економіки світового лідера з кожним часом зростає. Черговий час «Ч» може наступити вже на початку лютого 2014 року. До речі Сполучені Штати, вже мали досвід об'яви дефолту – у 1790 році, коли виплати за борговими зобов'язаннями були відкладені до 1801 року (на 11 років), проте порівнюючи з терміном погашення «золотих сертифікатів» (1939 р. – 30 років), це не такий вже великий термін.

Як стверджує Пол Кругман [1, 2], держави на відміну від домогосподарств, борги не повертають, а конвертують їх через зростання ВВП та інфляцію у податкові надходження. Тут відбувається дія мультиплікатора, чим більше держава позичає, тим більше можуть бути витрати бюджету (якщо це не вивіз капіталу або шахрайство), тим більшими темпами зростає ВВП, що, у свою чергу, збільшує базу оподаткування. І в наслідок вартість обслуговування зовнішнього боргу у відсотках до ВВП зменшується, тобто тим нижче стає реальна вартість боргу для боржника. Зрозуміло, що безперервний ріст дефіциту бюджету, який фінансується за рахунок збільшення боргових зобов'язань, рано чи пізно призведе до дефолту. Проте за вартості обслуговування боргу, співставною з рівнем інфляції, навіть за умови низького темпу економічного зростання і дуже повільного скорочення бюджетного дефіциту (за варіантом, запропонованим Б. Обамою, планується досить швидке скорочення), країна легко долає боргові проблеми. Це є одним з головних аргументів боргової практики США. До того ж на користь збільшення зовнішнього боргу виступає його ціна. У середині 1970-х років державний зовнішній борг складав 35% ВВП, а вартість його обслуговування – 2,6%. Період 1981-1984 рр. був рекордним, коли вар-

тість обслуговування боргу сягнула 5% ВВП. У той час були закладені підстави для бурного зростання економіки США протягом наступних 25 років. Сьогодні ж при держаному борзі більше 100% ВВП вартість його обслуговування не перевищує 2%. Для того, щоб зрівнятися за навантаженням на бюджет періоду «рейганоміки», сьогоденний держборг має зрости більше ніж удвічі. Тобто за умови, якщо світові інвестори тебе довіряють і згодні й надалі надавати дешеві позики, нарощувати борги дуже корисно. Чому ж американські стратеги влаштовують демонстраційні дебати проти нарощування боргів? Можливо для запобігання втрати довіри інвесторів? Експерти стверджують, що найближчими двома – трьома роками США можуть збільшити обсяги боргових зобов'язань до 125-130% ВВП на тлі впевненого зростання економіки, а вартість боргів буде залишатися суттєво нижче інфляції. Сьогодні основними джерелами зовнішнього боргу США є: державні борги за цінними паперами, пасивний торгівельний баланс, дефіцит державного бюджету, борги приватного сектору та відсоткові нарахування по борговим зобов'язанням, але це майже не впливає на поточний стан добробуту населення і не знижує ступень впливу країни на світову політику. І навіть за умови об'яви дефолту, постраждалими залишаться країни-партнери і світова фінансова система, а не економіка США, могутність якої внаслідок глобального фінансового катаклізму лише зростатиме.

Про це свідчать і 3D наслідки розгортання та просторово-часового перетворення глобальної фінансово-економічної кризи, спровокованої борговим характером господарювання світового лідера. Майже в усьому світі (проте ні в США) спостерігається падіння ділової активності на світових фондових ринках, скорочуються обсяги світової торгівлі товарами і послугами, зростає безробіття. Жоден з самітів (а ні G9, а ні «великої двадцятки» – G20) не дали очікуваних результатів для акторів світових ринків, оскільки у прийнятих резолюціях не прозвучало ніяких конкретних пропозицій щодо сумісного попередження поглиблення і перетворення кризових явищ, а ні подолання наслідків світової фінансової кризи, тобто спасіння кожної країни виявляється їх власною справою.

Сьогодні, коли Україна, ставши членом СОТ, більшою мірою інкорпорована у світове господарство, і прагне наблизитися до європейського суспільства завдяки асоційованому членству, чинники виникнення поточних кризових явищ і засоби їх подолання на національному рівні набувають певних специфічних рис. Перш за все, зростає роль вироблення ВВП і скорочення вартісних в обслуговуванні зовнішніх боргів. У 2013 році внаслідок падіння ВВП протягом останніх двох кварталів 2012 року виникли підстави стверджувати, що економіка України наближується до стану офіційної рецесії. Чинниками такого становища стала довготривала рецесія в Єврозоні, зростаючі витрати на експорт російського газу, гальмування темпів економічного росту в країнах-партнерах СНД, скорочення зовнішнього (на експортну продукцію) і внутрішнього попиту внаслідок падіння сукупної купівельної спроможності основної маси споживачів українських товарів і послуг. Відповідно офіційній статистиці у 2012 році ВВП України зріс лише на 0,2%, разом з цим, у поквартальному обчисленні останнє економічне зростання було зафіксовано у квітні-червні 2012 р., після цього економіка України тільки падала. Міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's (S&P) прогнозує, що зростання реального ВВП України у 2013 році за оптимістичним сценарієм складе 1%, річна інфляція – 2,6%, дефіцит бюджету – 5% ВВП, а дефіцит поточних операцій платіжного балансу – 8,2% ВВП. За оцінками міжнародної аудиторської і рейтингової компанії Ernst & Young ріст ВВП України у 2013 році складе 1,1% (при очікуваному 2,4%). За даними Держкомстату України [3] у 2012 році економіка країни загальмувала зростання до 0,2% з 5,2% – у 2011 році. При цьому, якщо у першому і другому кварталах 2012 року ВВП зріс відповідно на 2,2% і 3%, то в третьому і четвертому кварталах падіння склало 1,3 і 2,5%. У першому кварталі 2013 р. ВВП України знизився на 1,3% на відміну від прогнозованого зростання на 3,4%, що закладене у затвердженій Бюджеті України на поточний рік.

Відповідно жовтневому прогнозу МВФ зростання ВВП в Україні у 2014 році очікується на рівні 1,5% за нульовим рівнем інфляції у 2013 році, проте рівень інфляції у 2014 році прискориться до 1,9% (раніше очікувалося 4,7%). Разом з цим відповідно експертних прогнозів WEO у 2014 році споживчі ціни (грудень до грудню) зростуть на 2,3%. До того ж, МВФ покращив прогноз дефіциту поточного рахунку України у 2013 році на 0,6% – до 7,3% ВВП. При цьому очікується зростання від'ємного сальдо до 7,4% ВВП. Державний бюджет – 2013 побудований на прогнозі зростання ВВП 3,4% та інфляції 4,8%. Дефляція в Україні у 2012 році склала 0,2% після гальмування інфляції до 4,6% у 2011 році з 9,1% у 2010 році. Споживчі ціни у вересні 2013 року залишилися стабільними, а в цілому з початку року знизилися на 0,6%.

Валовий зовнішній борг України у січні-червні 2013 року знизився на 0,5% або на 0,7 млрд. дол. і склав 134,4 млрд. дол. Національний банк України повідомив, що обсяг боргу зменшився на 0,9 процентних пунктів з 76,6 до 75,7% ВВП. При цьому зовнішні зобов'язання загального державного управління і органів грошово-кредитного регулювання (уряду і НБУ) скоротилися з початку року на 1,8 млрд. дол. – до 30,4 млрд. дол. Відповідно ВВП борги державного сектору зменшилися на 1,1 процентних пункти – з 18,3 до 17,2% ВВП. У першому півріччі внаслідок розміщення єврооблігацій на 2,2 млрд. дол. і одночасного погашення зобов'язань по єврооблігаціях і кредиту МВФ stand-by обсяг зовнішнього боргу уряду скоротився до 27,1 млрд. дол. (15,3% ВВП). Скорочення зовнішніх боргів Національного банку України на 1,6 млрд. дол. – до 3,3 млрд. відбулося внаслідок планових виплат за кредитами МВФ. Зовнішній борг банківського сектору України протягом шести місяців поточного року скоротився на 0,3 млрд. дол. (до 21,3 млрд. дол. – 12% ВВП). У цілому зовнішній борг України за 2012 рік зріс на 8,83 млрд. дол. (7%), у 2011 р. – на 8,89 млрд. дол. (7,6%), а короткотерміновий борг за залишковою вартістю відповідно – на 3,25 (5,5%) і 10,43 млрд. дол. (2,3%).

Разом з цим набуває актуальності забезпечення господарських трансакцій адекватною грошовою масою, темпи зростання якої мають відповідати зростанню ВВП або випереджати його з темпом, що обмежує інфляцію на рівні не більше 15% за рік (рівень інфляції в Україні протягом поточного року майже нульовий внаслідок

скорочення грошової маси), що стимулюватиме розширення внутрішнього попиту. Золотовалютні резерви в умовах фінансової кризи потребують валютної диверсифікації з обмеженням частки долара США, що втрачає реальну вартість на світовому валютному ринку, визначальну роль в якості міжнародної валюти і несе колосальні загрози, якщо у січні-лютому 2014 р. виникне чергова урядова криза США, пов'язана із зростанням зовнішніх зобов'язань.

Усі ці виклики спонукають підвищити ефективність державного управління як у сфері зовнішньоекономічних партнерських стратегій, так і на рівні управління національним господарством. Вирішення проблеми полягає у площині успішного виконання внутрішніх економічних завдань розвитку, підвищення конкурентоспроможності окремих секторів і галузей економіки, та можливості заробляти валюту на зовнішніх ринках, тобто у виборі надійних іноземних партнерів.

Міжнародна торгівля є однією з уразливіших форм світових фінансово-економічних зв'язків, що підпадають під значні ризики під час системних фінансових криз ринкового господарства. Саме з міжнародною торгівлею, так чи інакше, пов'язана господарська діяльність населення більшості країн сучасного світу. У цій сфері реалізуються економічні інтереси майже усіх суб'єктів світової економіки – від окремих держав, блоків і союзів до корпоративного бізнесу всіх рівнів (корпорацій, фірм і підприємців-індивідуалів). Здійснюючи зовнішньоторговельні операції, усі ці суб'єкти потрапляють у світовий простір складних і непередбачуваних процесів, пов'язаних із наявністю неформальних економічних секторів і відносин, недосконалою конкуренцією та корупцією.

Сучасна лібералізація зовнішньої торгівлі та відкритість національних економік вельми суперечливо впливають на національні господарські системи та її суб'єктів. Нерідко вони призводять до того, що в країну в значній кількості потрапляють неякісні та дешеві імпорتنі товари, які витісняють з внутрішнього ринку продукцію національного виробника, а це з часом може привести до скорочення робочих місць і зростання рівня безробіття. Так, дешеве імпортне м'ясо згубило національне тваринництво в Україні, а імпорту побутової техніки і автомобілів звело нанівець зусилля вітчизняного машинобудування. Ці ж чинники впливають на стан торговельного балансу, що забезпечує можливість виплати зовнішніх боргів. У світлі майбутнього загострення конкуренції з підписанням зони вільної торгівлі з ЄС доцільно переорієнтувати конкурентно-уразливі на європейському ринку підприємства і галузі на виробництво товарів для внутрішнього споживання (скажімо автомобілебудування на мікроавтобуси і трактори).

Успіх певної зовнішньоекономічної, зокрема, торгівельної операції залежить від адекватно обраної стратегії проникнення на зовнішні ринки, вибору партнерів та національної зовнішньоторговельної політики, що відображає державну стратегію розвитку зовнішньоекономічної діяльності в цілому. Які ж з існуючих концепцій міжнародної торгівлі найбільш успішні? Сьогодні все більшого застосування набувають такі, що в залежності від кон'юнктури окремих товарів і послуг експортної галузі на світовому ринку включають певне поєднання інструментів вільної торгівлі (фритредерства) із засобами протекціонізму. Кожна держава встановлює власну стратегію зовнішньоторговельної політики, спираючись на ту чи іншу наукову концепцію становлення й розвитку зовнішньоекономічних відносин. Як правило, ця стратегія спрямована на використання певних політико-економічних інструментів забезпечення сприятливих умов функціонування експортних секторів економіки та вивезення національних товарів на закордонні ринки. Нерідко застосовуються інструменти обмеження імпорту іноземних товарів на внутрішній ринок. Встановлюючи «правила гри» у міжнародних господарських транзакціях, зокрема торгівельних операціях, держава відчутно впливає на стан і спрямованість експортно-імпортних відносин.

Незважаючи на лібералізацію торгівлі, уряд кожної успішної країни проводить зовнішньоторговельну політику, спрямовану на розвиток та регулювання торговельних відносин з іншими країнами з метою укріплення національних конкурентних позицій окремих бізнесових структур та економіки країни в цілому. «Новий» протекціонізм виступає як зовнішньоторговельна (зовнішньоекономічна) політика держави, що спрямована на захист внутрішнього ринку від іноземної конкуренції з одночасними заходами підтримки діяльності вітчизняного бізнесу на зовнішніх ринках як окремих країн та регіонів, так і у певних товарних сегментах світового ринку. Існує безліч форм політики захисту. Комбінаторна політика – це компромісний варіант сполучення інструментів фритредерства і протекціонізму, які держава застосовує як адекватне відображення змін у власній зовнішньоторговельній політиці внаслідок зрушень у загальній системі міжнародних економічних відносин, зовнішній політиці інших держав, та нерідко як відповідь на їх дії.

Державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності спирається переважно на економічні методи за допомогою мита, податків, кредитів, пільг тощо. За загальнодержавної необхідності застосовуються директивні методи (заборони). Проблема полягає у тому, що сьогодні у законодавстві країн, що регулюють зовнішньоторговельну діяльність, існують певні відмінності, які виступають серйозним бар'єром у їхніх господарських взаєминах. Це, перш за все, відмінності у тарифних і нетарифних методах регулювання експортно-імпортних операцій, їх оподаткування, що обумовлює невиправдане підвищення цін на товари (послуги, роботи), перешкоджає їх вільному переміщенню і нарощуванню обсягів взаємної легальної торгівлі, сприяючи в той же час розширенню масштабів її нелегальних форм.

Майже завжди розвиток і регулювання зовнішньої торгівлі відбувалися по принципу «оберненої залежності», тобто, чим нижчий рівень економічного розвитку країни, тим більша кількість і жорсткіше застосування різноманітних інструментів зовнішньоторговельного регулювання практикувалося у країні. Багато країн з розвиненою ринковою економікою на стадіях її формування використовували вельми жорсткі засоби регулювання зовнішньої торгівлі і лише після досягнення певного рівня економічного розвитку та світової конкурентоздат-

ності починали послабляти зовнішньоторговельне регулювання. Кожна країна світу зацікавлена у позитивному сальдо зовнішньоторговельного балансу та у його постійному зростанні, що забезпечується активною наступальною зовнішньоекономічною політикою і є підставою економічного зростання національного господарства. Вже кілька років, починаючи з 2005 року, маємо від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами, що обумовлено, як несприятливою світовою кон'юнктурою для основних експортних товарів України (чорні метали і зернові культури), так і постійним подорожчанням імпортованих енерготоварів з Росії (газ, нафта, пальне).

Оскільки зовнішньоторговельна політика виявляється складовою загальної зовнішньої політики держави, тому більшість впливових країн світу нерідко використовують широкий спектр власне політичних і навіть військово-політичних засобів впливу на країни, що є реальними чи потенційними конкурентами на світовому ринку. Проте Україна внаслідок об'єктивних обставин політико-економічного характеру не в змозі застосовувати такі засоби, а має спиратися на виключно на дипломатичні інструменти забезпечення ефективності зовнішньоекономічних угод.

У світлі подій, що розгортаються на світових ринках фінансів, Україна залишилась сам на сам з проблемами падіння ліквідності українських комерційних банків, які в кризових умовах вже не можуть отримувати дешеви іноземні кредити і обслуговувати зовнішні фінансові запозичення, на це спрямовані кредити МВФ. Проте внаслідок падіння довіри депозитаріїв кризу не можуть подолати ні санаційні заходи рекапіталізації, ні тимчасове державне управління. Банківська криза негативно відбилася на кредитуванні реального сектору економіки, призвела до обмеження споживчого та іпотечного кредитування населення. До того ж перманентна політична криза, що загострюється з розвертанням чергової виборчої компанії, призводить до посилення недовіри потенційних іноземних та вітчизняних фінансових інвесторів і погіршує політико-економічний імідж України на світових ринках.

Втрати від зменшення попиту на експортну продукцію металургійної галузі та хімічної промисловості на європейських ринках треба найшвидше компенсувати переорієнтацією на євразійські ринки, китайський, індійський, бразильський, країн Близького Сходу і Африки, з одночасним використанням надлишків на внутрішньому ринку під державне замовлення проєктів побудови інфраструктури, соціального житла та меліорації земель. Для цього треба посилити державне регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, тісніше співпрацювати міністерствам і відомствам України з бізнес-колами, зацікавленими у вирішенні цих питань. Очевидним є й той факт, що без розвитку новітніх технологій, відродження конкурентоздатних виробництв та проведення активної антимонопольної політики Україна не в змозі ефективно увійти в економічний простір великої Європи.

До того ж, заходи бюджетної економії, що передбачають скорочення витрат на освіту, медицину, пенсії, соціальні пільги, без стимулювання підприємницької ініціативи, державної підтримки економіки та обмеження впливу світових монополій може привести до ще більшої деградації економіки і загострення соціальних конфліктів. Для стимулювання промислового і сільськогосподарського виробництва вкрай необхідно зменшити відсотки за виробничими і споживчими кредитами (зверніть на той факт, що кредитні ставки США не перевищують 1% проти 30-36% в Україні), треба також зменшити податкове навантаження на виробника, зокрема ставку ПДВ до 10-15%. Ці заходи мають супроводжуватися зваженою монетарною політикою пропозиції дешевих грошей та одночасного впровадження прогресивного податку на доходи і нерухомість. І найголовніше завдання сьогодення збереження і навіть збільшення рівня зайнятості, контроль вчасної і повної виплати заробітної плати. Це завдання є найважливішим, перш за все тому, що сукупний внутрішній споживчий попит забезпечує достатні темпи зростання економіки навіть за умови розкручування спіралі інфляції витрат, зокрема внаслідок перманентного подорожчання енергоносіїв.

Список використаних джерел

1. Paul Krugman Lies, Damned Lies, and Fox News: [електронний ресурс] – режим доступу <http://krugman.blogs.nytimes.com>.
2. Paul Krugman End This Depression Now! [електронний ресурс] – режим доступу <http://books.wwnorton.com/books/detail.aspx?ID=4294971028>.
3. Державна служба статистики України: [електронний ресурс] – режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2013